POMPILIU CRĂCIUNESCU

PREȚUIREA CELOR VECHI: CONVERGENȚE ȘI DESCHIDERI

În ultima sa conferință, intitulată *Ernst Jünger y Boris Pasternak o las dos Europas* și rostită la Universitatea Complutense în aprilie 1991, cu mai puțin de un an înaintea dispariției sale, Vintilă Horia afirma răspicat:

> „Europa es un continente de dos contenidos en el sentido de que lleva un nombre, tiene una forma en los mapas, y sin embargo, y no desde el siglo XIX, posee dos esencias, par así decir, dos maneras distintas de enfocar la vida o la politica o la filosofía" (*In memoriam* 1992, p. 16)[1].

Oprindu-se, prin reducție fenomenologică, la Jünger și Pasternak, autorul *Cavalerului resemnării* pune, de fapt în exergă, o bivalență străveche, densă și persistentă în pofida străduințelor (nici ele foarte noi) de sinteză: dominanta raționalist-cartezi-ană din filosofia și știința Occidentului și, respectiv, „misticismul religios și politic", prevalent în cultura orientală. *Doctor Jivago* se înscrie lămurit „en una actitud cristiana", *Faleze de marmură* – „en el marco más bien de una agnosis procristiana" (*ibidem,* p. 19). În alți termeni, Vintilă Horia iluminează relația dinamic-contradictorială *ortodoxism conservator* (cu puternice accente mistice)/*raționalism* (occidental) *deschis către creştinism*, dar, simultan, sensibil la orizontul mistic, în siajul unei tradiții distincte, care a nutrit marele romantism (german și nu numai)[2].

Situată în chiar punctul focal al acestei incandescente tensiuni, (pre)cultura română a resimțit-o pe măsură. Cu șapte decenii înaintea lui Vintilă Horia, referindu-se la „epoca veche", încheiată odată cu „renașterea noastră ca popor romanic", Sextil Pușcariu scria (la fel de) tranșant:

> „Într-o vreme în care orice mișcare culturală se reflecta prin biserică, *ortodoxismul nostru a fost evenimentul cu cele mai grave urmări pentru dezvoltarea noastră culturală*, căci el ne-a legat pentru veacuri întregi de cultura Orientului, formând un zid despărțitor față de catolicismul vecinilor noștri din vest și din nord" (Puşcariu 1987, p. 20 și passim).

Imediat însă, cărturarul sesizează pregnant natura înalt paradoxală a „ortodoxismului biruitor": „piedică puternică și continuă pentru curentele culturale apusene", el a

[1] „Europa este un continent cu două conținuturi, în sensul că poartă un nume, are aceeași formă pe hărți și totuși, iar asta nu doar din secolul al XIX-lea, posedă două esențe, pentru a spune astfel, două maniere distincte de a concepe viața, politica, filosofia" (trad. n. – P.C.).

[2] În conferința cu pricina, Vintilă Horia evocă *posibilitatea* sintezei dintre rațiune și mistică, ilustrată de către Ernst Jünger în *Faleze de marmură* (prin faimoșii săi cavaleri „supraraționali și supramistici"), tocmai pe fundamentul bivalent, la rându-i, al culturii occidentale).

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 554–558

BDD-A22928 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:28 UTC)

fost, totodată, „cea mai puternică pavăză pentru conservarea limbii şi naţionalităţii noastre" (*ibidem*)[3]. Istoria chestiunii este, de bună seamă, lungă şi complexă; mă voi opri aici succint doar la acest punct, paradoxal şi nevralgic, ce îngăduie, totodată, punerea în ecuaţie a celor două judecăţi asertive evocate.

Conservatorismul ortodox, postulează aşadar Puşcariu, a fost şi cusur, şi virtute. Pe acest prund contradictoriu se aşază ireductibil începuturile literaturii noastre, iar *Istoria...* sa o atestă din plin. Carcanele slavonei, de către biserică impuse, tot de către biserică vor fi înlăturate. Un singur exemplu: Varlaam; iar când grecizarea fanariotă dă, la rându-i, năvală, „în ceaţa care acoperea nădejdile pentru viitor, apar ca nişte puncte luminoase figurile câtorva arhipăstori şi călugări cu tragere de inimă pentru limba şi cultura românească" (Damaschin, Chesarie, cei doi Iacov etc.) (*ibidem*, p. 153). În acelaşi timp însă, atunci când *gândirea* îşi ia libertăţi demne de demonul socratic al eterogeneităţii, atât de hulit de ortodoxism, reacţia violent-conservatoare nu întârzie. Un singur exemplu: cazul Blaga. Precum bine se ştie, gânditorul despre a cărui poezie Puşcariu scrie atât de elogios dintru început, este pus la stâlpul infamiei pentru neortodoxism de către Dumitru Stăniloae (1942), altfel strălucit teolog, dar care, în acest caz, vorba lui Blaga, reînvie spiritul popii Grama (Blaga 1943, p. 91). Oscilând, aşadar, între pavăză şi piedică, ortodoxismul s-a conjugat vreme îndelungată, pentru noi, cu nădejdea şi viitorul. Referindu-se tocmai la această realitate, surprinsă ca atare în *Istoria...* lui Puşcariu, Vintilă Horia scria, în 1976, că, din cauza vitregiilor istoriei, românii au perceput religia

> „como elemento sintetizador y como única posibilidad de esbozar alguna esperanza para un mañana inexistente desde otra perspectiva" (Horia 1976, p. 337)[4].

O astfel de înţelegere marchează relianţa ireductibilă dintre creştinism şi spiritualitatea românească. Ivită deja în tradiţionalismul ezoteric – în măsura în care *Mioriţa* dezvăluie ecouri ritualice de sorginte bizantină –, confirmată şi întărită încă de primele izvodituri poeticeşti, toate inventariate cu dreaptă cumpănire de către Puşcariu, această legătură străbate în nuanţe distincte la poeţii moderni: „Apocalípticos en Arghezi, optimistas en Crainic, clásicos y mediterráneos en Pillat, panteístas en Blaga" (*ibidem*, p. 346), iar revolta avangardistă nu e decât „un contrapeso armonizado".

Privind înapoi, se vede că limitele pierdute ale propriei noastre fiinţe se regăsesc la răstimpuri, pe făgaşele romanităţii mai întâi, ale românităţii mai apoi. Un rol determinant în această recurentă odisee l-a avut, consideră Vintilă Horia, revoluţia romantică:

> „îndepărtarea de religie ne-a îndepărtat de ortodoxie, determinându-ne să renunţăm la multe prejudecăţi şi balaste care, de-a lungul secolelor, ne-au împiedicat să ne apropiem de spaţiul cultural al Occidentului" (Horia 1999, p. 29).

[3] „Ortodoxismul biruitor" face ecou la schema narativă a istoriei Bisericii: *ecclesia opressa/militans/triumphans*, ceea ce-i justifică statutul autohton bivalent.

[4] „[…] ca element sintetizator şi ca unică posibilitate de a contura o speranţă pentru ziua de mâine, inexistentă din altă perspectivă."

BDD-A22928 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:28 UTC)

Îndepărtarea nu înseamnă părăsire, ci o mutație dinspre slavismul ortodox către ortodoxia „de nuanță bizantină și mediteraneană” (*ibidem,* p. 31). („Bizanț după Bizanț!”) Emancipată de straiele slavone și de armura Semilunii, cultura românească se va autodefini hotărâtor prin, cu deosebire, Eminescu și Blaga, înainte de pogorârea stelei roșii pe aceleași încercate tărâmuri. Nu întâmplător, în conferința sa omagială, prilejuită de comemorarea a două decenii de la stingerea lui Eminescu și ținută la Universitatea din Cernăuți (iulie 1909), Sextil Pușcariu cristalizează teoretic forțele portante ale eminescianismului sub zodia profundei sale românități:

> „Eminescu e înainte de toate poet român, în nici una dintre operele literaturii noastre nu oglindă atât de întreg sufletul românesc, nimene n-a izbutit să cuprindă în versurile sale sinteza tuturor însușirilor noastre etnice (Puşcariu 1974, p. 536)”.

Anticipând concepția blagiană asupra matricei stilistice și a limbajului metaforic, după cum lămurit arată Rodica Marian (2002–2003), Pușcariu încapsulează analitic o dimensiune care astăzi, în epoca minimalismului pragmatic și a jalnicei confuzii a efemerului cu imortalitatea, este percepută ca, cel puțin, vetustă. Cărturarul nu făcea însă un banal, festivist „exercițiu de admirație”, ci căuta să ilumineze însăși *esența* culturii noastre, singulară prin origine, spațiu și destin istoric (conjugate). De altfel, prin toată acțiunea sa Sextil Pușcariu participă la *questa* identitară românească. Or, asta nu-i puțin lucru. Varlaam nu făcuse alta, Iorga, Blaga sau chiar Vintilă Horia nici atât, ca să nu mai vorbim de Eminescu. Ceea ce se întâmplă azi cu cel de pe urmă ține de o curioasă pornire autodistructivă[5], manifestă periodic înlăuntrul aceleiași culturi. Eminescu, bunăoară, împărtășește azi destinul lui Varlaam, despre care poetul scria în 1879 astfel:

> „Bietul Varlaam, Mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care în înțelegere cu Domnii de atunci și cu’n sinod general al bisericii noastre au întemeiat acea admirabilă unitate care-a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată românimea, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrul limbei, n-o mai înțelege.
>
> Dar Varlaam era un prost. În zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie” (Eminescu 1989, p. 394).

Azi, doar „păsărească” este alta, iar „păstrul limbei”, în sensul eminescian, e pe sponci. Ortodoxismul, la rându-i, nu mai e resimțit nici ca piedică, nici ca pavăză; mult mai prezente se fac zgura fanariotă, trufia agresivă și disprețul pentru cei vechi. Priporul (ortodox) de odinioară dintre „cultura Orientului” și „curentele culturale apusene”, denunțat de către Pușcariu, unește în zilele noastre această trufie cu *abuzul de uitare*. Nu pentru toată lumea românească, desigur; dar pentru cea mai mare parte a ei.

Revenind la ecuația semnalată mai sus, socot că aserțiunea lui Sextil Pușcariu privitoare la natura dinamic-contradictorie a ortodoxismului autohton și, respectiv,

[5] Problema valenței autofage a culturii române am abordat-o în *Strategiile fractale*, Iași, Editura Junimea, 2003.

BDD-A22928 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:28 UTC)

focalizarea de către Vintilă Horia a Europei bivalente de veac XX converg într-un punct de maximă incandescenţă: acolo unde românitatea, romanitatea şi europenitatea culturii noastre sunt una, dincolo de zbaterile ei endogene sau de spasmele şi coluziunile istoriei. Se înţelege de la sine că acest punct nu este unul fix, ci unul animat de dinamismul perpetuu, generat de permanentele mutaţii din ecuaţia-corolar Orient–Occident. Intropatia analitică ce învăluie *Istoria...* lui Puşcariu şi dioptria fenomenologică a lui Vintilă Horia din conferinţa sa testament configurează niveluri distincte şi contigue ale străvechiului corolar. Supusă, azi, altor emanaţii exogene decât la vârsta începuturilor, cultura română nu poate face abstracţie de propria-i vechime, atâta câtă este. Căci preţuirea ei îngăduie porţi către viitor.

În finalul conferinţei *Principiul identităţii*, rostită cu prilejul aniversării unei jumătăţi de mileniu de la crearea Universităţii din Freiburg, Martin Heidegger (1991, p. 20) afirma că

> „gândim în spaţiul de joc al tradiţiei. Ea domină când ne eliberează dintr-un mod de a gândi asupra trecutului înspre un mod de a gândi asupra viitorului [...]. Abia când ne întoarcem gândind *asupra deja gânditului*, suntem folositori pentru *ceea ce este încă de gândit*".

A gândi „asupra deja gânditului" înseamnă, în contextul acesta, a pune în dreaptă relaţie ortodoxismul nostru cu dublă faţă de odinioară (vezi Puşcariu), misticismul religios de veac european XX (vezi Horia) şi prevalenţa entropică de astăzi a celor trei monoteisme. Utilizată îndeosebi ca „bancă de răzbunare metafizică", după cum spune Peter Sloterdijk (2008), religia se dovedeşte tot mai puţin o „filosofie a consolării". De altfel, castrând-o de spiritualitate, Inchiziţia, de pildă, şi islamismul fanatic actual tind chiar să-i nege acest rol; cufundate în magma politico-economică, religiile constituite îşi uită/ignoră obârşia[6]. Iată de ce, privit de pe pragul realităţii imediate, conservatorismul ortodox, denunţat cu un veac în urmă de către Puşcariu drept „fenomenul cu cele mai grave urmări pentru dezvoltarea noastră culturală", nu mai apare într-o lumină atât de nefastă. Retrospectiv, rolul său *negentropic* primează şi de aceea se cuvine preţuit. Ceea ce nu înseamnă că Puşcariu n-a avut dreptate. Ba, dimpotrivă!

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Blaga 1943 = Lucian Blaga, *De la cazul Grama la tipul Grama*, în „Saeculum", I, 1943, nr. 3, p. 91–98.
Crăciunescu 2003 = Pompiliu Crăciunescu, *Strategiile fractale*, Iaşi, Editura Junimea, 2003.
DR = „Dacoromania", serie nouă, Cluj-Napoca, I, 1994 şi urm.
Eminescu 1989 = Mihai Eminescu, *Opere*, vol. X. *Publicistică*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R, 1989.
Heidegger 1991 = Martin Heidegger, *Principiul identităţii*. Traducere de Dan-Ovidiu Tolescu, Bucureşti, Editura Crater, 1991.

[6] Evident, *cum grano salis!* În plus, chestiunea nu are contingenţe nici cu sacrul, mai ales în sensul definit de către Eliade, nici cu credinţa.

BDD-A22928 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:28 UTC)

Horia 1976 = Vintilă Horia, *Introducción a la literatura del siglo XX. (Ensayo de epistemología literaria)*, Madrid, Editorial Gredos, S.A., 1976.
Horia 1999 = Vintilă Horia, *Introducere în istoria filosofiei româneşti moderne/Introduction dans l'histoire de la philosophie roumaine moderne*. Prefaţă de Constantin Amăruţei, Bucureşti, Editura „Jurnalul Literar", 1999.
In memoriam = *Vintila Horia in memoriam*. Edición en Homenaje al Profesor Vintilă Horia, [Madrid], Universidad Complutense, 1992.
Marian 2002–2003 = Rodica Marian, *Sextil Puşcariu despre Eminescu. Cernăuţi, 1909*, în DR, serie nouă, VII–VIII, 2002–2003, p. 279–285.
Puşcariu 1974 = Sextil Puşcariu, *Mihai Eminescu*, în idem, *Cercetări şi studii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 525–531.
Puşcariu 1987 = Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*. Ediţie îngrijită de Magdalena Vulpe. Postfaţă de Dan C. Mihăilescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1987.
Sloterdijk 2008 = Peter Sloterdijk *La folie de Dieu. Du combat des trois monothéismes.* Traduit de l'allemand par Olivier Mannoni, Paris, Libella-Maren Sell Editions, 2008.
Stăniloaie 1942 = Dumitru Stăniloaie, *Poziţia domnului Lucian Blaga faţă de creştinism şi ortodoxie*, Sibiu, Tiparul Tipografie Arhidiecezane, 1942.

LA RECONNAISSANCE DES ANCIENS: CONVERGENCES ET OUVERTURES (*Résumé*)

Cette démarche met en exergue, d'une part, le double rôle du conservatisme orthodoxe autochtone d'antan (frénateur/protecteur), tel qu'il a été signalé par Sextil Puşcariu (dans *Istoria literaturii române. Epoca veche*, 1921), et, d'autre part, la bivalence de l'Europe du XXe siècle (rationalisme/mysticisme chrétien), analysé par Vintilă Horia lors de sa dernière conférence (*Ernst Jünger y Boris Pasternak o las dos Europas*, 1991). L'équation idéique ainsi créée montre que, malgré tout, non seulement pour les anciens, la religion a tenu un rôle de premier ordre, soit dans le sens du messianisme *post Christum natum*, soit dans celui d'un bouclier contre la mort/pour le pouvoir. Placée dès ses origines sous ce signe hautement paradoxale, la culture roumaine prouve un dynamisme contradictoriel sur mesure et à l'instar de la culture européenne, marquée par la tension Orient–Occident. De nous jours, par delà „la folie de Dieu" (Peter Sloterdijk), il se doit réévaluer les anciens, compte tenu de la nature paradoxale endogène du religieux, mais aussi de ce qui dépasse ses métamorphoses dans le temps et qui renvoie, par là même, aux *humanités*. Reconnaître leurs mérites de *constructeurs* c'est laisser ouvertes les portes de l'avenir.

Cuvinte-cheie: *Sextil Puşcariu, Vintilă Horia, tradiţionalism, raţionalism, misticism creştin*.
Keywords: *Sextil Puşcariu, Vintilă Horia, tradiţionalism, raţionalism, christian mysticism*.

Universitatea de Vest din Timişoara
Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie
Timişoara, Bd. V. Pârvan, 4
pompilie.craciunescu@e-uvt.ro

BDD-A22928 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:52:28 UTC)